

TERCÜMANDAN YARARLANMA HAKKI*

Prof. Dr. Durmuş TEZCAN**

1. Yüzyıllar boyu yaşanan deneyimler, bize, insan haklarının¹ etkin bir biçimde korunmasını sağlamak için, sadece temel hakları belirlemenin yeterli olmadığını, ayrıca bu hakları somut koruma yöntemlerini güçlendirecek muhakeme hukuku temel kurallarıyla gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde güvence altına almak gerektiğini göstermiştir². Nitekim Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinde bu güvenceler "*dürüst yargılama*" (fair trial) ya da "*adil yargılama*" (procès équitable) başlığı altında düzenlenmiş bulunmaktadır.

Anılan maddede öngörülen muhakeme hukukuna ilişkin temel güvencelerden biri de, "ücretsiz olarak *tercümandan yararlanma hakkı*"dır. Bu husus 6. maddenin "3-e" bendinde şu şekilde ifade edilmiştir :

" 3. Her sanık ezcümle :

e) *Duruşmada kullanılan dili anlamadığı veya konuşamadığı takdirde bir tercümanın yardımından meccanen faydalanmak hakkına sahiptir.*"

*A.Ü. SBF'de bir süre hoca olarak birlikte olma onurunu taşıdığım Rahmetli Hocamız Prof.Dr. Cemal MIHÇIOĞLU'nun dil ve yargı konularına duyduğu ilginin büyüklüğünü düşünerek, İstanbul'da 17-19 Mayıs 1997 tarihleri arasında düzenlenen "*Dürüst Yargılama Hakkı (Fair Trial) Semineri'nde sunulan dil sorunu ile ilgili bu çalışmayı onun aziz anısına saygı ile sunmak isterim.*

** Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde olduğu gibi Fransızcada "*insan hakları*" karşılığı kullanılan "*droits de l'homme*" (İngilizcede *rights of man* deyiminden çok aynı anlama gelen *human rights* sözcüğü kullanılmaktadır) , sözcüğünün kadınları arka plana ittiği düşüncesiyle, Kanada hukukunda, bu kavram yerine "*droits de la personne*" ("kişi hakları") sözcüğünün tercih edildiği görülmektedir. Kanaatimizce "*insan hakları*" deyimindeki "*insan*" sözcüğü Türkçede her iki cinsiyeti içeren bir niteliğe sahip olduğundan insan yerine kişi sözcüğünü kullanılmasında bir yarar bulunmamaktadır. Ayrıca "*kişi hakları*" deyimini, ülkemizde, Medeni Hukukta kişinin özel hukuk hakları bakımından yerleşmiş bir kavram olma özelliği de kazanmıştır.

²Bkz. Jacques VELU - Rusen ERGEÇ, *La convention européenne des droits de l'homme*, Ed. Bruylant, Bruxelles, 1990, s. 335, no: 381.

*Yargılamada kullanılan dili anlamama veya konuşmama nedeniyle yargılananlar arasında dil sorununa dayalı olarak doğabilecek eşitsizliği ortadan kaldırmayı hedefleyen 6/3-e maddesindeki bu kural, Sözleşmenin 14. maddesinde düzenlenen ayırım yasağının etkinliğini de güçlendirmektedir³. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu gibi, Almanya'ya karşı açılan *Luedicke, Belkacem ve Koç davasında*, Almanya'da üzerine atılı suçtan suçlu bulunan bir kimsenin tercüman masraflarını da ödemeye mahkûm edilmesinin Sözleşmenin 6. ve 14. maddelerinin birlikte ihlali anlamına geleceği sonucuna varmıştır⁴. Divana göre, kişinin suçlu olduğunun hüküm altına alınmasının, tercüme masraflarına da mahkûm edilmesini gerektirmemesi, anılan masrafların sadece yargılamada eşitliği sağlamaya dönük olmasından kaynaklanmaktadır.*

2. Ücretsiz tercümandan yararlanma hakkı, kapsamı ve uygulanacağı alan bakımından Sözleşme'de asgari düzeyde düzenlenmiş olmakla birlikte, Komisyon ve Divan'ın içtihatlarıyla belli bir açıklık kazanırken, kimi ülkeler bu konuda sözleşmeden de ileri bir uygulama içine girmişlerdir. Örneğin Fransa'da 10 Temmuz 1991 tarihli 91-647 sayılı Adli Yardım Kanunu'nun 3. maddesinin 3. fıkrası, adli yardımın yabancılarla, hiçbir ikamet koşuluna bağlı olmaksızın küçüklere, yardım gerektiren tanıklara, zanlılara, sanıklara, hükümlülere ya da müştekilere ve ayrıca Fransa'da Yabancıların Giriş ve İkamet Şartlarına İlişkin 6.7.1992 tarihli Kanunla değişik 2 Kasım 1945 tarihli Kanun'a göre işleme tabi tutulanlara sağlanacağını hüküm altına almıştır⁵. Böylece Fransa'da,

³Anılan maddenin kapsamı konusunda bkz. Feyyaz GÖLCÜKLÜ- Şeref GÖZÜBÜYÜK, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, Turhan Kitabevi, 2.b., Ankara 1996, s. 283 ve 350 vd. Ayrıca Türk Hukukundaki durum hakkında bkz.Nurullah KUNTER, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Beta yay., 9.b., İstanbul 1989 no.265, s.480; Faruk EREM, *Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu Şerhi*, Dayınlarlı yay., Ankara 1996, s.539-541; Bahri ÖZTÜRK, *Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*, DEÜ Hukuk Fak. yay., 3.b., Ankara 1994, s.101. Timur DEMİRBAŞ, *Sanığın Hazırlık Soruşturmasında İfadesinin Alınması*, DEÜ Hukuk Fak. yay., İzmir,1996, s. 232-233 ; Erol CİHAN-Feridun YENİSEY, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Beta, 2. b., İstanbul, 1997, s.200, no: 254.

⁴Bkz. *Arrêts et Décisions de la Cour des droits de l'Homme*, Série A, vol. 29, Av. Kon. yay., Strasbourg, 1979, s. 21, & 53.

⁵Bu kanunun Fransızca metni için bkz. *Code de procédure pénale*, Dalloz, 1994-95, s. 1065. Diğer taraftan, Fransız Ceza Usul Kanunu, tercüman hakkından yararlanmayı ayrı bir bölüm içinde düzenleme yerine, yargılamanın her aşaması için ayrı ayrı ele alma yöntemini izlemiştir. Bu çerçevede, sorgu hakimliğinde tanık dinlemede tercüman hakkı, md. 102'de düzenlenmiş, tercümanın reşit olmasından söz edilmiştir. Oysa reşitlik, yaş yanında evlilikle veya kazai rüştüle de sağlanabilir. Sanığın sorgu hakimliğinde sorgusu ve yüzleştirmesi sırasında tercüman hakkı da md. 102'de yollama yapılarak 121.maddede ele alınmıştır. Ağır ceza mahkemelerinde, sanığın Fransızca'yı konuşmaması veya anlamaması halinde mahkeme başkanının tercüman çağırması gerektiğine değinilerek, tercümana gerek olup olmadığına karar verme yetkisinin, mahkeme başkanına ait olduğu vurgulanmıştır. Buna karşılık, ağır ceza mahkemesinde yapılan yargılama ile ilgili olarak 344. maddede konu bir bütün olarak düzenlenmiş, sanık ve savı mufakat etseler bile, mahkeme veya jüri üyeleri ile taraflar veya tanıklardan birinin ya da duruşmadaki zabıt katibinin tercümanlık görevini yapamayacağı öngörülmüştür. 345.maddede de, sağır dilsizlerle, Fransızca'yı yeteri kadar konuşamayan tanıkların dinlenmesinde, yazma bilmeleri halinde yazılı soru cevapla, bu da olmazsa onunla en çok konuşma alışkanlığı olanın tercüman olarak görevlendirilerek dinlenmesi hükmüne yer verilmiştir. Benzeri hükümlere asliye ceza mahkemesinde yapılan yargılama ile ilgili olarak, 407. ve 408. maddelerde yer verilmiştir. Fransız Ceza Usul Kanununda yer alan düzenlemelerde tercüme

yabancılara sağlanan adli yardım, sözleşmede öngörüldüğü şekliyle sadece ücretsiz tercümandan yararlanma hakkı düzeyinde kalmayan çok daha kapsamlı bir yardıma dönüştürülmüştür.

Komasyon ve Divan'ın içtihatlarına göre, tercümandan yararlanma hakkı, yargılamada kullanılan dili anlamama veya konuşamama nedeniyle yargılama eşitliğini sağlamaya dönük bir koşul olup, bunun dışındaki bir amaca hizmet etmez. Bu doğrultuda örneğin yargılama dilini anlayıp, konuşabilen bir kimsenin, anadilinin duruşmadaki dil olmadığı gerekçesiyle ücretsiz tercümandan yararlanma hakkına sahip olması mümkün değildir⁶.

Türkiye'de, resmi dil Türkçe olduğundan, yargılama dili de Anayasa gereği Türkçe olmaktadır. Bu yüzden Türkçeyi anlayamayan ya da konuşamayan kişiler sözkonusu olduğunda tercümenin, Türkçeye veya Türkçe'den yabancı dile ya da sağır dilsizin anlayacağı şekle çevrilmesi gerekir. Yargıtayımız da 12.3.1996 tarih ve 1996/6-2 Es., 1996/33 K. sayılı oldukça yeni bir Ceza Genel Kurulu kararında, ücretsiz tercümandan yararlanma hakkını çok açık bir şekilde vurgulamış ve bu karar, Adalet Bakanlığı'nın 24.12.1996 tarih ve B.03.0.UIG.0.00.00.00.0.3.3.2. 105.1996 sayılı genelgesinde şu şekilde yer almıştır :

"İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetlerini Koruma Sözleşmesi, TBMM tarafından 6366 sayılı yasa ile onaylanarak yürürlüğe konulmuş ve Anayasamızın 90 ıncı maddesi uyarınca yasa niteliği kazanmıştır.

TCY'nın 30'uncu CMUY'nın 406 vd maddelerinde, yargılama giderlerinin kime yükletileceği ve ne şekilde tahsil edileceği gösterilmiştir. Duruşmada kullanılan dili bilmeyen sanığın bir çevirmeninin yardımından ücretsiz yararlanacağına ilişkin "İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetlerini Koruma Sözleşmesi"nin 6/3-e maddesi genel kuralı düzenleyen Ceza Yasası ve CMUY'nın yanında istisnai bir hükümdür. Adil yargılamayı gerçekleştirmek, sanığın duruşmada kullanılan dili bilmemesi nedeniyle kendini etkili şekilde savunmaktan yoksun kalmasını önlemek, amacıyla kabul edilmiştir. Kutsal haklardan olan savunma hakkını kolaylaştırmak ve güçlendirmek amacı güdülmüş, sanığın duruşmada olup biteni anlaması ve kendini savunması sağlanmıştır. Yargılama dilini anlamama yanında sağır-dilsizlik gibi fiziki bir arızanın neden olduğu olanaksızlık halinde de sanığa ücretsiz çevirmen sağlanacak ve kendisini savunma olanağı tanınacaktır.

Bu itibarla; yargılamada kullanılan dili anlamayan ya da sağır-dilsiz olan sanığa, yalnız son soruşturmada değil, yargılamanın tüm aşamalarında, kesin hükme kadar sağlanan çevirmen için ödenecek ücretin: mahkumiyet halinde dahi diğer yargılama giderlerine eklenerek sanıktan istenmesi mümkün olmadığından, itirazın reddine karar verildi"

masraflarının sanığa yükletilip yükletilmeyeceği konusuna değinilmemekle birlikte, 10 Temmuz 1991 tarihli 91-647 sayılı Adli Yardım Kanunu'nun 3. maddesinin 3. fıkrası karşısında bu masrafın yabancı sanığa yükletilmemesi gerektiği gibi, Fransız hukukunda uluslararası sözleşmelerin iç hukukta üstünlüğü göz önüne alındığında bir sorunun doğmayacağı açıktır.

⁶Bkz. *Affaire Luedicke, Belkacem ve Koç, Arrêts et Décisions de la Cour des droits de l'Homme, Série A, vol. 29, Av. Kon. yay., Strasbourg, 1979, s. 19, & 46.*

3. Ücretsiz tercümandan yararlanma hakkına sahip olabilecek kimseler başlıca şunlar olmaktadır:

a) *Duruşmada konuşulan dili anlamayan veya konuşamayan sanıklar*

Sözleşmenin anladığı anlamda sanık, hakkında ceza kovuşturması yapılan kişidir. İfadesine başvurulduğu andan itibaren bu haktan yararlanır. Ancak sanığın sadece ceza davasına konu olan bir kişi olması gerekmez. Nitekim Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından 27 Şubat 1980 tarihli *Deweler* davasında⁷ ve 26 Mart 1982 tarihli *Adolf* davasında⁸ belirtildiği gibi 6/3-e maddesi cezai konuda sanıklık ile ilgili olup, bu haktan yararlanma diğer davalarda cezai konuya yaklaştığı oranda göreceli olarak (mutatis mutandis) uygulanır⁹. Bu doğrultuda Almanya'ya karşı açılan *Öztürk* davasında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 21 Şubat 1984 tarihli kararında idari bir kabahatten dolayı kovuşturulan *Öztürk* davasında Sözleşmenin 6/3-e maddesi hükmünün uygulanması gerektiğini, zira davacı *Öztürk*'e isnad edilen idari yaptırımı gerektiren fiilin pek çok ülkede ceza kovuşturmasının konusunu oluşturduğunu, hatta Almanya'da da 1968/1975 mevzuatının yürürlüğe girmesine kadar bu fiilin cezai yaptırımı gerektirdiğini vurgulamıştır¹⁰.

Öte yandan avukatının duruşmada konuşulan dili bilmesi sanığa ücretsiz tercümandan yararlanma hakkından yararlanmasını engellemez. Bununla birlikte, ulusal hakimlerin sanığın duruşma dilini bilip bilmediğini değerlendirme yetkisi vardır. Şayet bir somut olayda sanığın duruşmada konuşulan dili anlamadığı ya da konuşamadığı açıkça anlaşılıyor ve mahkemede buna rağmen sanığa ücretsiz tercüman hakkını tanımıyorsa, sözleşmenin 6/3-e maddesi ihlal edilmiş olur. Ancak, sanığın duruşma dilini anlamadığını veya konuşamadığını ilgililere bildirmesi ve bu konuda sözlü veya yazılı tercüman talebinde bulunması gerekir¹¹. Bazen böyle bir gereksinim, örneğin Belçika mevzuatında olduğu gibi, kimi ulusal mevzuat gereğince söz konusu olmaz. Tercüman görevlendirmesi ulusal mahkemenin re'sen görevlendirme yükümlülüğüne girebilir. Gerçekten Belçika Ceza Usul Kanununun 332.maddesine göre "*sanık, tanıklar veya*

⁷Bkz. *Affaire Deweler, Arrêts et Décisions de la Cour des droits de l'Homme, Série A, vol. 35, Av. Kon. yay., Strasbourg, 1980, s. 30, & 56.*

⁸Bkz. *Affaire Adolf, Arrêts et Décisions de la Cour des droits de l'Homme, Série A, vol. 49, Av. Kon. yay., Strasbourg, 1982, s. 15, & 30.*

⁹Bkz. Feyyaz GÖLCÜKLÜ- Şeref GÖZÜBÜYÜK, age, s. 283 ve 350 vd.

¹⁰Bkz. *Affaire Öztürk, Arrêts et Décisions de la Cour des droits de l'Homme, Série A, vol. 73, Av. Kon. yay., Strasbourg, 1984, s. 20, & 53.* Öte yandan Almanya bu karar ve benzeri başvurular üzerine düzene aykırılıklar yasasında ve CMUK'da 15.6.1989 tarihli yasa ile değişiklik yapmış ve sanığa ücretsiz çevirmen sağlamayı kabul etmiştir. Bu konuda bkz. Şeref ÜNAL, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, TBMM yay., Ankara, 1995, s. 186-187.*

¹¹Nitekim Fansız Yargıtayı, 4.1.1917 tarihli eski bir kararında, ağır ceza mahkemesinde yapılan yargılamada, jüri üyelerinin ad çekme suretiyle belirlenmesi sırasında jüri üyelerinin reddedebileceklerini belirten mahkeme başkanının sözlerini anlayan sanıklar için bu aşamada tercüman görevlendirmeyip, tartışmaların başladığı esnada tercüman görevlendirmesini, sanıklar için hiç bir zarar doğmaması nedeniyle bozma sebebi saymamıştır. Bkz. *Code de procédure pénale, Dalloz, 1994-95, s. 426.*

bunlardan biri aynı dili veya diyaleği konuşmadığı takdirde, başkan (Ağır Ceza Mahkemesi Başkanı) en az 21 yaşında bir sözlü tercümanı re'sen çağırarak ve kendisine farklı dilleri konuşanlar arasındaki konuşmaları aslına uygun şekilde tercüme etmek üzere yemin ettirmek zorundadır, buna uyulmaması iptal nedenidir." Belçika'da Muhakeme Hukukunda kıyasın ilke olarak boşluk doldurmada kabul edilmesi nedeniyle, diğer mahkemelerde de benzeri uygulamaların yapıldığı bilinmektedir¹².

b) Duruşma dışında yakalama, gözaltına alma ve suç isnat etme gibi durumlarda konuşulan dili anlamayan veya konuşamayan sanıklar

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Mahkemesine göre, ceza davalarında tercümandan yararlanma hakkı, sadece duruşma için öngörülmemiştir. Sözleşmede duruşmadan söz edilmekle birlikte, duruşma dışında sanığa ilişkin olarak yakalama, gözaltına alma ve suç isnat etme gibi durumlarda da konuşulan dili anlamayan veya konuşamayan sanıkların tercümandan yararlanma hakkı bulunduğu kabul edilmektedir¹³. Maddenin bu şekilde yorumlanması, tercümandan yararlanma hakkının sağlamaya çalıştığı amacı oluşturan adil yargılamanın doğal bir sonucu olmaktadır.

c) Sanığı suçlayan tüm belgelerin tercümesini isteme hakkı

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Mahkemesine göre, tercümandan yararlanma hakkı, sanığı suçlayan tüm belgelerin tercüme edilmesi yükümlülüğünü de içerir. Nitekim Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de *Luedicke, Belkacem ve Koç davasında* " 6. maddenin 3- e fıkrasında güvence altına alınan adil (dürüst) yargılama hakkı doğrultusunda yorumlandığında, duruşma dilini anlamayan veya konuşamayan sanığın ücretsiz tercümandan yararlanma hakkının, böyle bir davayı anlayabilmesi amacıyla sanığı suçlayan tüm belgelerin sözlü veya yazılı olarak tercüme edilmesi yükümlülüğünü de içerdiği anlamı çıkar" şeklinde bir sonuca varmıştır¹⁴.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin verdiği bu sonuç dosyada bulunan bütün resmi belge ve delillerin yazılı tercümesinin yaptırılması zorunluluğu şeklinde anlaşılması gerekir. Avusturya'ya karşı açılan *Kamasinski* davasında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin verdiği 19.12.1989 tarihli karara göre "tercüman yardımı sanığa isnad edilenin ne olduğunu anlamaya ve özellikle olaylara ilişkin kendi anlatım biçimini mahkemeye sunacak şekilde savunmasını yapmayı sağlayacak düzeyde olmalıdır"¹⁵.

Fransız Ceza Usul Kanununda Ağır Ceza Mahkemesindeki yargılamalarda md.344, Asliye Ceza Mahkemesindeki yargılamalarda ise, md. 407 ve 408, Fransızca'yı yeteri kadar konuşamayan sanık ve tanıklar için olduğu kadar, duruşmalarda sunulan belgenin

¹²Bkz. VELU-ERGEÇ, age s. 507-508.

¹³Bkz. *Arrêts et Décisions de la Cour des droits de l'Homme*, Série A, vol. 29, Av. Kon. yay., Strasbourg, 1979, s. 20, & 48.

¹⁴Bu konuda bkz. *Arrêts et Décisions de la Cour des droits de l'Homme*, Série A, vol. 29, Av. Kon. yay., Strasbourg, 1979, s. 273, & 74.

¹⁵Bkz. *Arrêts et Décisions de la Cour des droits de l'Homme*, Série A, no. 168, Av. Kon. yay., Strasbourg, 1989, s. 20, & 48.

tercümesi zorunlu ise, mahkeme başkanının tercüman atayıp, yemin yaptırmasını öngörmektedir¹⁶.

d) Dinlenen tanıklar

Ceza davasında dinlenen tanıklar, yargılama dilini bilmemeleri veya anlamamaları halinde tercümandan yararlanma hakkına sahiptir. Tanığın anlatuklarının delil olabilmesi için, anlaşılabilir olması gerekir. Bu anlaşılabilirlik ise tercüman marifetiyle sağlanabiliyorsa, tercümandan yararlanma hakkından yararlananlar kapsamına yargılama dilini bilmeyen veya anlamayan tanığın da dahil edilmesi gerekir¹⁷. Bu durumda, gerçeğin ortaya çıkması için tercüman aracılığıyla dinlenen tanığın tercüme masraflarının da mahkûm olması halinde dahi sanığa yükletilmemesi Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Mahkemesi içtihatlarına uygun düşer. Ne var ki kimi Alman hukukçuları aksi görüşü savunmakta ve 27.1.1877 tarihli Alman Mahkemeler Teşkilatı Kanununun 185. maddesi bakımından Almancaya vakıf olmayan tanıkların dinlenmesi sonucu ortaya çıkan mahkeme masraflarının sanığa yükletilmesinden yana tavır almaktadırlar¹⁸. Kanaatimizce böyle bir yorumun, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Mahkemesi içtihatları ile uyumlu olduğu sonucuna varmak zordur.

e) Sağır ve dilsizler

Sözleşmede sağır ve dilsizlerin ister sanık ister tanık konumunda olsun, tercüman hakkından yararlanmaları doğrudan doğruya açık bir hükümle düzenlenmemiş olmakla birlikte, 6/3-e maddesinin bu kimseleri de kapsadığı kabul edilmektedir. Zira sağır dilsizlik gibi fiziki bir engelin yargılama dilini anlamama veya konuşmama kavramına dahil olduğu açıktır¹⁹.

Mevzuatımızda doğrudan doğruya dilsizlerden sadece CMUK.nun 58/2. maddesinde, tanıkların yemini ile ilgili olarak söz edilmektedir. Buna göre "*okuyup yazmak bilmeyen dilsizler işaretlerinden anlayan bir kimse vasılasıyla ve işaretle. Okuyup yazmak bilen dilsizler yemin şeklini yazarak yemin ederler.*"²⁰

Söz konusu hüküm, sağır dilsiz sanıkların durumuna CMUK madde 252/2 delaletiyle uygulanır.

¹⁶Buna karşılık, Fransız Yargıtayı'nın 3.6.1988 tarihli kararına göre, ağır ceza mahkemesinde yapılan yargılamada, duruşmaya gelmeyi reddeden sanığın müdafisinin duruşmada yaptığı savunmasına karşı, savcının esas hakkındaki mütalaasının kendisine tebliğinde tercüman görevlendirilmemesi, sanığın tercüman kakından yararlanma hakkını ihlal etmez. Bkz. *Code de procédure pénale*, Dalloz, 1994-95, s. 426.

¹⁷Bkz. Faruk EREM, age, s.540.

¹⁸Bu konuda bkz. MAYR, *Karlsruher Kommentar*, Strafprozess-ordnung, Gerichts-verfassungs-gesetz, München, 1993, Verlag C.H.Beck, & 185-186, s.2031.

¹⁹Bkz. Feyyaz GÖLCÜKLÜ- Şeref GÖZÜBÜYÜK, age, s. 283 ve 350 vd.

²⁰Öte yandan Mecelle'nin 70.maddesinde dilsizin el kol işareti ile anlatımının sözle anlatım gibi kabul edileceği (*Dilsizin işaret'i ma'hudesi lisan ile beyan gibidir*) ifade edilirken Muhtar ÇAĞLAYAN'a göre Mecelle'nin 1686.maddesine göre dilsiz ve amaların tanıklığı makbul sayılmamıştır. Bkz. Muhtar ÇAĞLAYAN, *Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu*, cilt 1, Olgaç Matbaası, Ankara 1980, md.58, s.353.

Fransız Ceza Usul Kanununun 408. maddesinde sağır dilsiz sanığın dinlenmesinde onunla konuşma alışkanlığı olanının tercüman olarak görevlendirileceği öngörülmüştür²¹.

4. Buna karşılık ücretsiz tercüman hakkının medeni yargı için geçerli olmadığını kıyasen dahi uygulanamayacağı özellikle Alman doktrininde savunulmuştur²².

5. Tercümanın hukuki statüsüne gelince, tercüman duruşma dilini bilmeyen ya da anlamayan veya sağır dilsiz olması sebebiyle iletişimi kuramayan, sanık veya tanık ile mahkeme arasında çeviri şeklinde bir belirlemeyi yapan, iletişimi kuran kişidir²³.

Türk uygulamasında, tercüman konusu Almanya'da olduğu gibi, CMUK yanında Alman Mahkemeler Teşkilatı Kanunu gibi bir başka yasada düzenlenmediğinden²⁴, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunumuzda eksiklik bulunmaktadır. Bu yüzden tercümanın çağırılması, yemin ettirilmesi, görevden çekilmesi halleri gibi konular boşlukta kalmaktadır. Bu boşluğu doldurmak için tercümanın konumu bazen tanıklara ilişkin kurallara göre ve çoğunlukla da bilirkişiye benzetilerek çözülmektedir. Nitekim 24.12.1996 tarih ve B.03.0.UİG.0.00.00.0.3.3.2. 105.1996 sayılı Adalet Bakanlığı genelgesinde de konu olarak "yabancı uyruklu sanıklara soruşturma ve yargılama sırasında tercüman bilirkişi ücretinin yükletilmemesi" ifadesine yer verilmiş, Yargıtay 6.Ceza Dairesi'nin 20.11.1995 tarih ve 1995/11619 E.-12124 k. sayılı kararında da²⁵ bu düşünce dile getirilmiştir²⁶.

Kanaatimizce tercümanın görevi EREM'in de belirttiği gibi, bilirkişilik görevinden farklıdır²⁷. Zira bilirkişi teknik bilgisiyle adalete katkıda bulunurken, tercüman sadece iletişimi sağlar. Bu yüzden tercümanın statüsünün ayrı bir düzenleme yapılmaksızın bilirkişiye benzetilmesi yerinde olmamıştır. Nitekim, konuyu ayrı bir başlık altında düzenlemekle birlikte, Fransız Ceza Usul Kanununun tercüman konusunda

²¹ Sağır dilsiz tanıklar için de Fransız Ceza Usul Kanununun 443. maddesinde aynı maddeye yollama yapılmıştır. Bkz. *Code de procédure pénale*, Dalloz, 1994-95, s. 473, 489.

²² Bkz. Hakan PEKCANITEZ, *Medeni Yargıda Adil Yargılama*, İBD (İzmir Barosu Dergisi), 1997/2 (Baskıda) No: III ve dipnot 60.

²³ Tercüman atamada, Alman Mahkemeler Teşkilatı Kanunu'nun 185/2. maddesi, "Duruşmaya katılanların tümünün yabancı dili anlaması halinde, terümandan yararlanma yoluna gidilmeyebilir" hükmüne de yer vermiştir. Bununla, yargılama yapılan bölgedeki lehçe veya diyaleği duruşmaya katılanların tümünün bilmesi gibi durumların dikkate alınmak istendiği söylenebilir. (Bu çalışmadaki Almanca'dan çeviriler konusunda Ar.Gür. Mustafa Ruhan Erdem'e burada özellikle teşekkür etmek isterim.)

²⁴ Bu konuda bkz. KLEINEKNECHT/MEYER-GOSSNER, *Strafprozess-ordnung*, Berlin, 1993, Verlag C.H.Beck & 185-186, s.1763-1765; MAYR, *Karlsruher Kommentar, Strafprozess-ordnung, Gerichts-verfassungs gesetz*, München, 1993, Verlag C.H.Beck, & 185-186, s.2031-2033

²⁵ Bkz. YKD, cilt 22, sayı 2, Şubat 1996, s.304-305.

²⁶ Bu konuda diğer başka yargı kararları konusunda da ayrıca bkz. Nurullah KUNTER, no.265, s.480.

²⁷ Bkz. Faruk EREM, age, s.540.

öngördüğü kurallar bu farklılığı ortaya koymaktadır. Örneğin, sorgu hakimliğinde tanık dinlemede (md. 102), tercümanın reşit olmasından²⁸ ve yeminli tercüman değilse, "şeref ve inançla adalete katkıda bulunacağına yemin" edeceğinden söz edilmiştir. Sanıkların sorgu hakimliğinde dinlenmesinde de (md. 121) aynı kurallar geçerli kılınmıştır. Alman Mahkemeler Teşkilatı Kanununda da (md.189) tercümanın yemini konusunda benzeri bir yemine yer verilmiş, ayrıca, tercümanın inançları nedeniyle yemini reddetmesi halinde yeminin sağlayacağı güvenceyi belge ile vermesi gerektiğine değinilmiştir²⁹.

Duruşma dilini bilmeyen tanığın yemini kendi dilinde yapması mümkündür³⁰.

Tercümanlık yapamayacaklarla ilgili olarak ise, ağır ceza mahkemelerinde, sanığın Fransızcaı konuşamaması veya anlamaması halinde mahkeme başkanının tercüman çağırması gerektiğine değinilerek (md. 272), 344. maddede, sanık ve savcı muvafakat etseler bile, mahkeme veya jüri üyeleri ile taraflar veya tanıklardan birinin ya da duruşmadaki zabıt katibinin tercümanlık görevini yapamayacağı öngörülmüştür. Buna karşılık, sağır dilsizlerle, Fransızcaı yeteri kadar konuşamayan tanıkların dinlenmesinde (md. 345), daha esnek davranılmış, yazma bilmeleri halinde yazılı soru cevapla, bu da olmazsa *bu kişiyle en çok konuşma alışkanlığı olanın* tercüman olarak görevlendirilerek dinlenmesi hükmüne yer verilmiştir. Benzeri hükümlere asliye ceza mahkemesinde yapılan yargılama ile ilgili olarak, 407. ve 408. maddelerde aynı paralelde yer verilmiştir. Bütün bu ilginç kurallara karşın, Fransız Ceza Usul Kanununda tercüme masraflarının sanığa yükletilip yükletilmeyeceği konusuna doğrudan değinilmemektedir. Ancak, 10 Temmuz 1991 tarihli 91-647 sayılı Adli Yardım Kanunu'nun 3. maddesinin 3. fıkrası karşısında, bu masrafın yabancı sanığa yükletilmemesi gerektiği gibi, Fransız hukukunda uluslararası sözleşmelerin iç hukukta üstünlüğü göz önüne alındığında bir sorunun doğmayacağı açıktır. Ayrıca Ceza Usul Kanununa ilişkin Tüzüğün 4.2.1974 ve 29.4.1984 tarihli Bakanlar Kurulu kararlarıyla değişik 122. maddesinde saat başına tercümana ödenecek ücret Paris ve çevresi ile diğer iller açısından ikili tarzda düzenlenmiştir³¹. Konunun, ülkemizde, 23 Mayıs 1997 tarihinden itibaren çalışmalarına başlayacak olan CMUK reform komisyonu tarafından ele alınıp ayrıntılı bir şekilde düzenlenmesinde yarar vardır³².

²⁸Fransa'da ağır ceza ve asliye ceza mahkemelerinde ise bilirkişinin Fransa'da rüşt yaşı olan 21 yaşından küçük olmaması şartına yer verilmiştir (md. 344, 407).

²⁹Bkz. MAYR, *Karlsruher Kommentar*, Strafprozess-ordnung, Gerichts-verfassungs gesetz, s. 2033.

³⁰Alman Mahkemeler Teşkilatı Kanunu (md.188), bkz. MAYR, *Karlsruher Kommentar*, Strafprozess-ordnung, Gerichts-verfassungs gesetz, s. 2032.

³¹Bkz. *Code de procédure pénale*, Dalloz, 1994-95, s. 932.

³²Öte yandan tercüman konusu 18.01.1972 tarihli 1512 sayılı Noterlik Kanunu'nun 103 ve 104. maddelerinde de düzenlenmiş ve yeminli tercüman kavramına yer vermiş olmakla birlikte, tercümanlığın müesseseseleşmesi yönünde ayrıntılı bir düzenleme içermemektedir.